

УДК 336.71

РОЗВИТОК СИСТЕМИ БАНКІВСЬКОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА НАГЛЯДУ В УКРАЇНІ

Оксана Щуревич

*Львівський національний університет імені Івана Франка
79008, м. Львів, проспект Свободи, 18*

У статті проаналізовано особливості становлення системи банківського регулювання та нагляду в Україні, визначено його основну мету та завдання.

Ключові слова: банківське регулювання, банківський нагляд, банківська система.

Постановка проблеми. Банки відіграють надзвичайно важливу роль в економіці, оскільки забезпечують перетік великих сум капіталів до тих галузей і суб'єктів, які цього потребують. Успіх діяльності банків і всієї банківської системи залежить від довіри до них з боку вкладників, а також від ефективності проведення регулювання та нагляду Національним банком. Будь-які кризи, що стаються в банківській сфері, негативно позначаються і на економіці країни, а основною причиною нездатності протистояти руйнівним наслідкам є недоліки у сфері регулювання та нагляду. Тому важливого значення набуває проблема вдосконалення діючої системи банківського регулювання нагляду, вирішення якої варто розпочати із визначення сутності цього поняття, а також аналізу становлення цієї сфери за роки незалежності України.

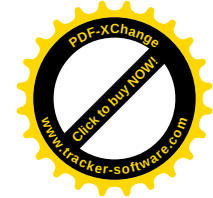
Аналіз останніх публікацій і досліджень. Дослідженню проблем банківського регулювання та нагляду присвячені праці таких українських науковців: В. Міщенко, В. Коваленко, М. Коваленко, О. Хаб'юк, О. Скаско, В. Грушко, І. Лепинська та ін.

Зазначені автори акцентують увагу на питаннях вдосконалення діючої системи банківського регулювання та нагляду, проте меншою мірою досліджують закономірності розвитку такої системи, що і визначає актуальність обраної теми.

Метою роботи є визначення сутності, а також особливостей становлення та розвитку системи банківського регулювання та нагляду в Україні.

Виклад основного матеріалу. Щоб охарактеризувати основні етапи становлення системи банківського регулювання та нагляду в Україні, проаналізуємо сутність її елементів.

У Законі України «Про Національний банк України» зазначено, що банківське регулювання - одна із функцій Національного банку України, яка полягає у створенні системи норм, що регулюють діяльність банків, визначають загальні принципи банківської діяльності, порядок здійснення банківського нагляду, відповідальність за порушення банківського законодавства. Банківський нагляд - система контролю та активних впорядкованих дій Національного банку України, спрямованих на забезпечення дотримання банками та іншими особами, стосовно яких Національний банк України здійснює наглядову діяльність законодавства України і встановлених

нормативів, з метою забезпечення стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників та кредиторів банку [1].

Більшість українських науковців схильні до думки, що «банківське регулювання» та «банківський нагляд» є двома самостійними, проте взаємопов'язаними науковими поняттями. Західний науковий світ, в основному, не розмежовує цих понять, поєднуючи їх під терміном «банківський нагляд». Про останнє свідчить, у тому числі, назва основного міжнародного органу в сфері банківської співпраці «Базельського комітету з питань банківського нагляду». Можна зустріти і термін «банківське регулювання», яке визначається як державне втручання в банківський сектор [2, с. 21-22]. Т. Хмарук вважає, що поняття «банківське регулювання» є більш широким і включає в себе як структурний елемент банківський нагляд [3]. Вважаємо, що ці поняття є взаємодоповнюючими та взаємопов'язаними, оскільки у випадку застосування Національним банком заходів до банків при порушенні банківського законодавства чи для усунення недоліків роботи банку, такі коригувальні заходи одночасно можна розглядати як елементи банківського регулювання та банківського нагляду.

Метою та завданням банківського регулювання та нагляду є [4, с. 19]:

- захист інтересів вкладників;
- створення конкурентного середовища в банківському секторі;
- забезпечення прозорості політики банківського сектора в цілому і кожного банку окремо;
- підтримування необхідного рівня стандартизації і професіоналізму в банківському секторі.

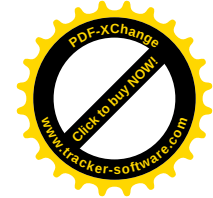
Процес становлення системи банківського регулювання та нагляду умовно поділимо на 6 етапів і дамо характеристику кожному з них.

Перший етап тривав з 1991 року по 1994 рік. За цей період відбулися такі нововведення: по-перше, 20 березня 1991 року був прийнятий Закон України «Про банки і банківську діяльність», в якому передбачалося створення Національного банку України, основною функцією якого є забезпечення стабільності грошової одиниці, ще однією важливою функцією є банківське регулювання та нагляд, що стало першоосновою для формування системи банківського регулювання та нагляду в Україні.

По-друге, сформовано першу структуру банківського нагляду - Головне управління по контролю за банківською діяльністю, в яке входило два управління: управління по контролю за дотриманням нормативів та управління інспектування. Ця структура проіснувала лише один рік, після чого було створене ще одне управління – реєстрації комерційних банків [4, с. 21].

Одна з ознак першого етапу становлення і розвитку банківської системи загалом і банківського регулювання та нагляду зокрема – колосальний розмір інфляції, низький рівень банківського менеджменту, практично безконтрольні процеси утворення та діяльності банків, що, у свою чергу, призвело до необґрунтованого і некваліфікованого видавання кредитів, проведення ризикованих операцій, використання банківської системи для відпливу капіталу за кордон. Підбивши підсумки діяльності банків у 1994 році, Національний банк був вражений комплексом наявних проблем. Банківська система перебувала у прихованій глибокій кризі [5, с. 21].

Національним банком було вжито низку заходів, спрямованих на обмеження діяльності банків, внаслідок чого багато банків збанкрутувало. Але це мало

позитивний вплив, тому що по-перше, сприяло стабілізації банківської системи, по-друге, на фінансовому ринку залишилися ті банки, що змогли забезпечити інтереси вкладників на належному рівні. Отже, на цьому етапі постала гостра необхідність у створенні ефективної служби банківського нагляду.

12 липня 1994 року наказом Голови Національного банку України № 110 затверджено Положення про службу банківського нагляду Національного банку України, де функції, права, обов'язки та завдання були доповнені з урахуванням набуття певного досвіду роботи, аналізу стану справ у банківській системі та вимог часу щодо забезпечення її стабільності [5, с. 21].

На наступному етапі розвитку банківської системи і, власне, банківського регулювання та нагляду, а саме протягом 1995-1999 років були розроблені відповідно до потреб цього часу такі нормативні документи:

1. Положення про порядок створення і реєстрації комерційних банків, а також Положення про порядок ліцензування банків в Україні, затверджені Постановою Правління НБУ від 27.03.96 № 77 (втратили чинність).

2. Методичні вказівки з інспектування комерційних банків та банківських установ в Україні – затверджені Постановою Правління НБУ від 30.12.96 № 344 (втратили чинність).

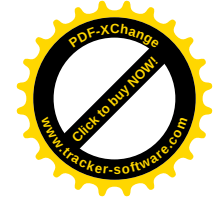
3. Положення про порядок створення фонду гарантування вкладів фізичних осіб, формування і використання його коштів, на основі якого сформовано Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, основне завдання якого полягало у захисті інтересів вкладників банку – фізичних осіб. Проте реальні результати роботи спостерігаються з 2001 року, коли було прийнято закон «Про фонд гарантування вкладів фізичних осіб» (втратив чинність).

У 1995 році Національним банком України прийнято рішення про створення профільних департаментів. Служба банківського нагляду в цій структурі була представлена департаментом банківського нагляду, до якого входили чотири управління: реєстрації та ліцензування комерційних банків, контролю за дотриманням економічних нормативів, інспектування банків, координації та організації банківського нагляду. З цього ж року було впроваджене ліцензування банківських операцій. У 1996 році у складі Департаменту банківського нагляду створено управління по контролю за діяльністю банків [4, с. 21].

20 травня 1999 року було прийнято Закон України «Про НБУ», в якому було виділено розділ «Банківське регулювання та банківський нагляд», та 7 грудня 2000 року Закон України «Про банки і банківську діяльність» (у новій редакції), що дозволило підвищити ефективність функціонування банківської системи України, оскільки було сформоване правове поле функціонування банків, а також визначено суть, мету банківського регулювання та нагляду.

У 1999 році знову відбулися структурні зміни в підрозділах банківського нагляду центрального апарату. Створено Департамент пруденційного нагляду, управління методології та координації банківського нагляду і співробітництва з фінансовими установами, відділ нагляду за міжнародною діяльністю банків. Національний банк України здійснює банківський нагляд на індивідуальній та консолідованій основі і застосовує заходи впливу за порушення вимог законодавства щодо банківської діяльності [4, с. 22].

На наступному етапі – 2000-2004 рр. Національний банк проводив політику щодо покращення ефективності регулювання та нагляду за банківським сектором. Зокрема, у 2001 році було здійснено реструктуризацію служби банківського нагляду.

З метою покращення здійснення аудиторями перевірок фінансової звітності НБУ у 2002 р. було розроблено Положення про сертифікацію аудиторів банківських установ, Правила сертифікації аудиторів банківських установ і типову програму підготовки аудиторів банківських установ.

Впродовж 2003 року тривала робота НБУ з приведення системи регулювання діяльності банків у відповідність до міжнародних норм [9].

У 2004 році діяльність служби банківського нагляду була спрямована насамперед на вирішення проблемних питань в діяльності банків як з боку методологічного та нормативно-правового їх врегулювання, так і в частині здійснення практичних заходів щодо нагляду та контролю за діяльністю банків [10]. Також були затверджені такі нормативні акти:

1. Положення про порядок видачі банкам банківських ліцензій, письмових дозволів та ліцензій на виконання окремих операцій (від 17.07.2001 №275) (втратило чинність).

2. Положення про планування та порядок проведення інспекційних перевірок (Постанова НБУ від 17.07.2001 №276), яке дало можливість більш ефективно проводити організацію інспекційних перевірок.

3. Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) грошей, отриманих злочинним шляхом» 2002 р., на підставі якого НБУ здійснював фінансовий моніторинг операцій у банківській сфері, щоб запобігти «відмиванню» грошей, отриманих незаконним шляхом. Для цього був створений Департамент з питань запобігання використанню банківської системи для легалізації кримінальних доходів та фінансування тероризму.

4. Положення про порядок визначення рейтингових оцінок за рейтинговою системою CAMELS від 08.05.2002 р., що дозволило проводити нагляд за діяльністю банків на основі системи оцінки ризиків. Дана система ґрунтувалася на аналізі наступних компонентів діяльності банку: достатність капіталу, якість активів, менеджмент, рентабельність, ліквідність, чутливість до ринкового ризику [7].

5. Для того, щоб уникнути кризи ліквідності через нестабільну політичну ситуацію, НБУ прийняв Постанову про тимчасові заходи щодо діяльності банків від 30.11.2004 № 576 (втратила чинність). Ці заходи передбачали підтримання ліквідності банків за допомогою кредитів рефінансування та стабілізаційних кредитів, а також заборону на дострокову виплату депозитів своїм клієнтам.

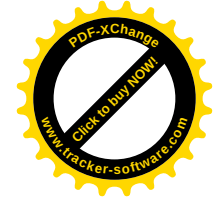
Четвертий етап становлення системи банківського регулювання та нагляду тривав протягом 2005-2008 років.

У 2005 році структура банківського нагляду мала такий вигляд:

1. Департамент банківського регулювання та нагляду.
2. Департамент реєстрації та ліцензування.
3. Департамент методології банківського регулювання та нагляду.
4. Департамент запобігання використанню банківської системи для легалізації кримінальних доходів та фінансування тероризму.

У 2008 році частково реформовано структуру банківського нагляду Національного банку України: Департамент банківського регулювання та нагляду поділено на два департаменти – Департамент інспектування банків і Департамент безвізного банківського нагляду [6, с. 26].

Починаючи з 2008 року українська банківська система відчула руйнівні наслідки світової фінансової кризи, а НБУ для того, щоб зменшити їхній вплив вжив заходів, зокрема протягом 2008-2009 рр. було прийнято близько 80 нормативних актів,

спрямованих на стабілізацію фінансового ринку; накладено мораторій на дострокове зняття депозитів; збільшено суму відшкодування Фондом гарантування вкладів фізичних осіб до 150 тис. грн. (зараз 200 тис. грн).

П'ятий етап – 2009-2013 рр. У цей період Національний банк для підтримки стабільності банківської системи, зокрема у 2009 році, провів рекапіталізацію трьох банків: «Родовід банк», «Укргазбанк» та «Банк Київ». Відповідно до постанови №273 від 09.06.2010 р. збільшено розмір регулятивного капіталу – тепер він повинен становити не менше 120 млн. грн. Для підтримання ліквідності банківської системи НБУ прийняв рішення про пролонгацію кредитів рефінансування, оскільки існувала значна заборгованість за такими кредитами.

15 лютого 2011 р. Верховною Радою України був прийнятий Закон «Про внесення змін до деяких законів України щодо регулювання діяльності банків», суть якого полягала у наступному: відбулося вдосконалення процедур виявлення реальних власників банку та розширено обсяг інформації, яку банк повинен розкривати; а 19 травня 2011 р. – «Про внесення змін до деяких законів України щодо нагляду на консолідованій основі», що передбачає, що нагляд здійснюватиметься не лише за банками, а й за фінансовими групами, такий нагляд буде більш якісним.

Протягом зазначеного періоду НБУ здійснював роботу із покращення нормативно-правової бази щодо питань банківського регулювання та нагляду. Зокрема, затверджено такі нормативні акти:

1. Положення про регулювання Національним банком України ліквідності банків України (№259 від 30.04.2009р.) (втратило чинність).

2. Положення про порядок реєстрації та ліцензування банків, відкриття відокремлених підрозділів (№306 від 08.09.2011р.).

3. Положення про порядок реєстрації, видачі ліцензії, регулювання діяльності санаційного банку та нагляду за ним (№ 471 від 23.12.2011р.).

4. Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями (від 25.01.2012 р.).

Внесено поправки до наступних положень у 2013р. [11, с. 61-62]:

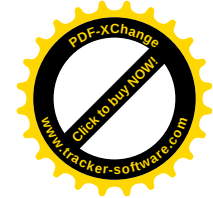
1. Положення про порядок реєстрації та ліцензування банків, відкриття відокремлених підрозділів – визначено особливості подання документів для власників істотної участі, які збільшують істотну участь у банку.

2. Положення про порядок подання відомостей про структуру власності – відтепер вся інформація про власників істотної участі повинна бути розміщена на офіційному сайті Національного банку України (втратило чинність).

3. Положення про регулювання Національним банком України ліквідності банків України (втратило чинність) – при розгляді заявки на одержання кредиту рефінансування враховується інформація щодо можливих ризиків прийняття під забезпечення кредитів рефінансування застави, визначеної НБУ, та можливої зміни її справедливої вартості.

4. Положення про надання Національним банком України стабілізаційних кредитів банкам України – переглянуто підходи щодо прийнятності забезпечення, яке може бути надане НБУ за стабілізаційним кредитом.

5. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні – вдосконалено порядок розрахунку нормативів достатності капіталу та кредитного ризику.

Шостий етап – 2014р. і дотепер. Період з 2014-2015рр. надзвичайно важкий для банківського сектору. Внаслідок зменшення довіри до банків вкладники вилучили майже третину депозитів. Це у свою чергу підірвало ліквідність комерційних банків. Через значну девальвацію гривні резерви, сформовані під активні операції, вичерпались і потрібно було їх доформувати, що призвело до зменшення власного капіталу і збитків по банківській системі. За 2014р. і до 01.09.2015р. у 56 банках введено тимчасову адміністрацію, у 52 банках проводиться процедура ліквідації.

Для виправлення ситуації, що склалась, Національним банком [12]:

- визначено правила роботи банківської системи у надзвичайному режимі;
- введено інститут кураторства та процедуру особливого режиму контролю за банками;
- уточнено критерії, за якими банк може бути віднесено до категорії проблемних;
- затверджено Стратегічну програму реформування банківської системи;
- удосконалено методику розрахунку економічних нормативів регулювання діяльності банків та порядок застосування заходів впливу за порушення банківського законодавства;
- внесено зміни до порядку проведення рефінансування комерційних банків, зокрема щодо механізму регулювання ліквідності та інструментів. Це визначено в постанові Правління Національного банку України від 17 вересня 2015 року № 615 «Про затвердження Положення про застосування Національним банком України стандартних інструментів регулювання ліквідності банківської системи»;
- збільшено мінімальний розмір регулятивного капіталу для новостворених банків у розмірі 500 млн. грн.

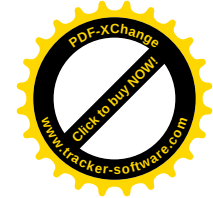
На даний момент організаційна структура банківського нагляду представлена Департаментом банківського нагляду, який включає у себе:

1. Департамент інспектування банків.
2. Департамент фінансового моніторингу.
3. Департамент реєстраційних питань та ліцензування.
4. Департамент методології.

За період незалежності НБУ нагромадив багато напрацювань щодо створення відповідної методології та необхідних умов для ефективного розвитку банківської системи в цілому та системи банківського регулювання та нагляду зокрема.

Висновки. Система банківського регулювання та нагляду в Україні ще перебуває на етапі становлення. У більшості високорозвинених країн світу цей процес був досить тривалим. Що стосується України, то відносно нова система банківського регулювання та нагляду потребує запровадження позитивного досвіду з питань банківського регулювання та нагляду економічно успішних країн світу.

-
1. Закон України «Про національний банк України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/679-14>
 2. Хаб'юк О. Банківське регулювання та нагляд через призму рекомендацій Базельського комітету: Монографія. – Івано-Франківськ: ОІППО; Снятин: ПрутПринт, 2008. – 260с.
 3. Хмарук Т. Основні проблеми банківського регулювання в Україні [Електронний ресурс] / Т. Хмарук. - Режим доступу: <http://naub.ua.edu.ua/2013/osnovni-problemy-bankivskoho-rehulyuvannya-v-ukrajini/>

4. Коваленко В. В. Банківський нагляд: навчальний посібник. – Суми: УАБС НБУ, 2007. – 262 с.
5. Банківський нагляд: підручник / О. І. Скаско, Т. С. Смовженко, М. П. Могильницька та ін. ; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Т. С. Смовженко. – К. : УБС НБУ, 2011. – 432 с.
6. Міщенко В. І. Банківський нагляд: Навчальний посібник / А. П. Яценюк, В. В. Коваленко, О. Г. Коренєва. – Київ: Знання, 2004. – 406 с.
7. Лепинська І. Еволюція банківського регулювання та нагляду в Україні [Електронний ресурс] / І. О. Липинська. - Режим доступу: http://lib.uabs.edu.ua/library/Visnik/Numbers/1_26_2009/26.3.11.pdf
8. Грушко В. І. Банківський нагляд [Текст] : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В. І. Грушко, С. М. Лаптев, О. С. Любунь, К. Є. Раєвський. – К. : Центр навч. л-ри, 2004. – 264 с.
9. Річний звіт Національного банку України за 2003 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bank.gov.ua/docscatalog/document?id=40921>
10. Річний звіт Національного банку України за 2004 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bank.gov.ua/docscatalog/document?id=944523>
11. Річний звіт Національного банку України за 2013 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/docscatalog/document?id=8253030>
12. Річний звіт Національного банку України за 2014 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/docscatalog/document?id=17568764>

DEVELOPMENT OF THE SYSTEM OF BANKING REGULATION AND SUPERVISION IN UKRAINE

Oksana Shchurevych

Ivan Franko National University of Lviv, Prospekt Svobody 18, UA – 79008, Ukraine

In the article we analyze the feature of development of the system of banking regulation and supervision in Ukraine, determine the main purpose and task.

Key words: banking regulation, banking supervision, banking systems.

РАЗВИТИЕ СИСТЕМЫ БАНКОВСКОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ И НАДЗОРА В УКРАИНЕ

Оксана Щуревич

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко
79008 г. Львов, проспект Свободы, 18*

В статье проанализированы особенности становления системы банковского регулирования и надзора в Украине, определены ее основные цели и задачи.

Ключевые слова: банковское регулирование, банковский надзор, банковская система.